

Borgingsdocument

PBS/ preventie - pestprotocol

obs

DE SCHATKIST

Waarde(n)vol onderwijs!

obs De Schatkist 2023-2024

Inhoud

<i>Inleiding</i>	2
<i>PBS op obs De Schatkist</i>	3
Schoolbrede aanpak vanuit gedeelde waarden.	3
Preventie staat centraal	3
Vanuit gedeelde waarden gewenst gedrag vaststellen, aanleren en bekrachtigen.....	4
Besluitvorming over borging van de aanpak	4
Er is sprake van partnerschap met ouders.....	4
<i>PBS-piramide</i>	5
<i>De interventies uitgewerkt op het groene niveau</i>	5
De waarden en gedragsverwachtingen zijn zichtbaar in alle ruimtes	6
Het systematisch actief aanleren van gewenst gedrag	6
Pestpreventie vanuit PBS.....	7
Het systematisch bekrachtigen van gewenst gedrag	7
Ongewenst gedrag effectief begrenzen	8
Dataverzameling over gedrag	10
Actief toezicht houden.	10
Leerlingen betrekken bij PBS.....	10
Leerlingen worden betrokken bij het borgen van PBS door:	10
Actief samenwerken met ouders.....	10
<i>De interventies uitgewerkt op het gele niveau</i>	11
Klein probleemgedrag.....	11
Te zetten stappen als een leerling of een groepje leerlingen opvalt door klein probleemgedrag:.....	11
Menu van interventies op geel	12
<i>De interventies uitgewerkt op het rode niveau</i>	13
Te zetten stappen als een leerling opvalt door ernstig probleemgedrag	13
Menu van interventies op rood.....	14
<i>Gedragsmatrix</i>	15
<i>Routine leerkrachten bij melding van ongewenst gedrag</i>	18
<i>CHECKLIST HULPVRAGEN:</i>	19
<i>Escalatieketen: Wat is helpend gedrag van het kind en van de leerkracht?.....</i>	21

Inleiding

Onze school is in 2018 gestart met de invoering van Positive Behaviour Support (PBS). Wij vinden het ontzettend belangrijk om positief gedrag te stimuleren en we willen graag goed omgaan met pesten en pestgedrag. Met een preventieve pestaanpak leren wij alle kinderen hoe de aandacht van pestgedrag weggehaald kan worden. We gebruiken een driestappenreactie:

1. het gebruik van een stopsignaal,
2. weglopen en
3. praten met een volwassene.

Wij willen een omgeving creëren die het leren bevordert en gedragsproblemen voorkomt. De werkwijze van PBS sluit goed aan bij deze denk- en handelwijze, daarom hebben wij gekozen om PBS op onze school in te voeren. PBS bekrachtigt juist het gedrag dat wij van de kinderen willen zien.

In dit borgingsdocument vertellen we u meer over de volgende onderwerpen:

- PBS op obs De Schatkist;
- PBS piramide;
- De interventies uitgewerkt op het groene niveau;
- De interventies uitgewerkt op het gele niveau;
- De interventies uitgewerkt op het rode niveau;

Bijlagen.

Bijlage 1: algemene gedragsmatrix

Bijlage 2: routine leerkrachten bij melding van ongewenst gedrag

Bijlage 3: checklist hulpvragen

Bijlage 4: helpend leerkrachtgedrag aan de hand van de escalatieketen

PBS op obs De Schatkist

Het primaire doel van PBS is om de leerprestaties te verbeteren door vanuit gedeelde waarden een sociale omgeving te scheppen die het leren bevordert, gedragsproblemen voorkomt en ongewenst gedrag snel bijstuurt. Positief model staan op alle niveaus neemt hierin een belangrijke plaats in.

Doel op obs De Schatkist:

Wij willen een positieve leeromgeving creëren voor de kinderen, zodat ze met een veilig gevoel op school zijn. Deze positieve leeromgeving zorgt er voor dat het leren wordt bevorderd, gedragsproblemen voorkomt en ongewenst gedrag verminderd.

PBS is een schoolbrede aanpak, geen kant-en-klaar pakket of een methode.

Vijf pijlers zijn daarin belangrijk:

- schoolbrede aanpak vanuit gedeelde waarden;
- preventie staat centraal;
- vanuit gedeelde waarden gewenst gedrag vaststellen, aanleren en bekrachtigen;
- besluitvorming over borging van de aanpak
- er is sprake van partnerschap met ouders.

We zullen deze pijlers hieronder kort toelichten.

Schoolbrede aanpak vanuit gedeelde waarden.

PBS richt zich op het bevorderen van gewenst gedrag bij alle leerlingen, door het gehele schoolteam, op alle plekken in en om de school. De aanpak bevat interventies om gewenst gedrag te stimuleren bij de hele schoolpopulatie en specifieke interventies voor leerlingen die extra ondersteuning nodig hebben. Deze worden toegepast vanuit de schoolbrede waarden. Onze schoolbrede waarden zijn respect, veiligheid en verantwoordelijkheid.

Respect

Veiligheid

Verantwoordelijkheid

Preventie staat centraal

Met PBS kiezen wij voor het voeren van een preventief beleid binnen de school, gericht op het bekrachtigen en waarderen van gewenst gedrag bij alle leerlingen. Door actief te bouwen aan een positief schoolklimaat en gedragsvraagstukken binnen de school in een vroeg stadium te signaleren en daar adequaat op te reageren, streven wij ernaar om een omgeving te realiseren waarin leerlingen zich in sociaal opzicht beter ontwikkelen en zich veiliger voelen.

Vanuit gedeelde waarden gewenst gedrag vaststellen, aanleren en bekrachtigen.

Vanuit onze schoolbrede waarden (respect, veiligheid en verantwoordelijkheid) hebben wij als schoolteam gezamenlijk bepaald welk gedrag van de leerlingen wordt verwacht. Voor alle plekken in en om de school zijn deze gedragsverwachtingen (welk gedrag willen wij zien) duidelijk benoemd in een document en visueel gemaakt in de school door middel van foto's/posters.

De gedragsverwachtingen worden regelmatig actief aangeleerd, geoefend en herhaald, zodat leerlingen zich de waarden eigen kunnen maken. Om gewenst gedrag structureel aan te moedigen en te waarderen, gebruiken wij een schoolbreed beloningssysteem (Classdojo). Dit beloningssysteem wordt in alle klassen gebruikt. Het beloningssysteem stimuleert ons, als team, om de aandacht te verleggen van 'probleemgedrag' naar 'gewenst gedrag'. Door leerlingen systematisch te 'betrappen' op gewenst gedrag en hier positieve feedback op te geven, willen wij bijdragen aan een klimaat van vertrouwen in de school waarin het voor leerlingen veilig is om vaardigheden te oefenen en te versterken.

Besluitvorming over borging van de aanpak

Om de kans op een succesvolle borging van PBS op De Schatkist zo groot mogelijk te maken, zijn er twee PBS-coördinatoren aangesteld. Sharon Loeve en Simone van Wijk zijn onze coördinatoren. Zij zijn verantwoordelijk voor de borging van PBS.

Zij richten zich daarbij op de volgende taken:

- verspreiden van informatie over PBS in het schoolteam en/of aan ouders;
- het schoolteam medeverantwoordelijk maken;
- aanspreekpunt voor collega's en ondersteuning bieden;
- het proces op de werkvloer kritisch volgen;
- PBS in de teamvergadering terug laten komen op de agenda.

Leerkrachten worden op school begeleid door Judith van Gool (onderwijspsycholoog en PBS-coach). Zij verzorgt scholingsmomenten en er vindt tussendoor overleg plaats over de voortgang van PBS op school. Zij komt ook op school voor gerichte klassenbezoeken.

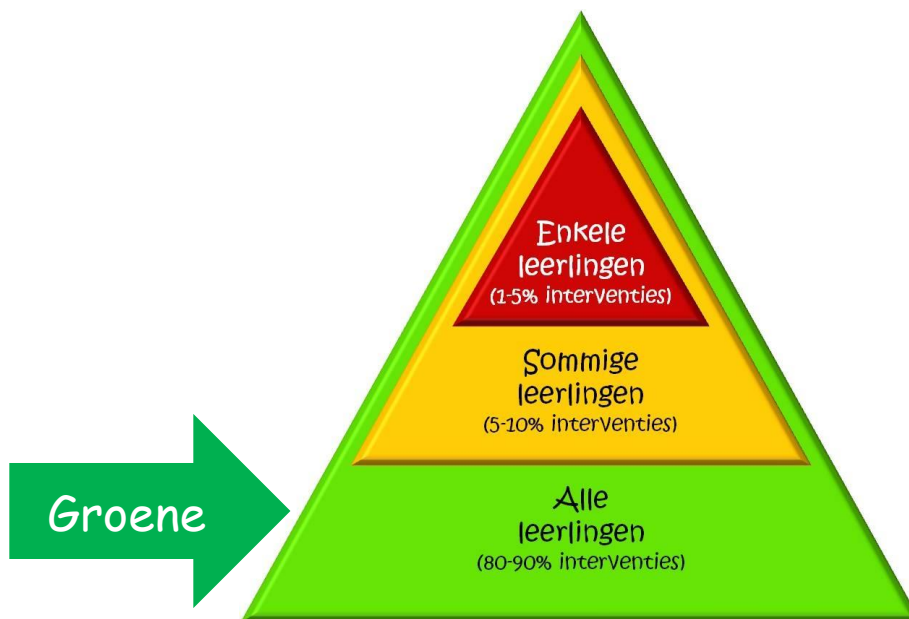
Er is sprake van partnerschap met ouders

Wij vinden het belangrijk om vanuit gezamenlijke waarden en verwachtingen een goede werkrelatie met de ouders op te bouwen, die bijdraagt aan een positieve ontwikkeling van hun kind. De PBS-piramide vormt de basis van de aanpak. De relatie met ouders wordt opgebouwd middels gesprekken. Er wordt nadrukkelijk gemaakt om ook contact met ouders te hebben als er dingen heel goed gaan.

PBS-piramide

PBS is een gelaagd onderwijssysteem gebaseerd op het onderwijspiramidemodel. PBS heeft dit model geadopteerd vanuit de volksgezondheidsmodellen. Het bestaat uit drie interventieniveaus:

- het groene niveau gericht op alle kinderen in de klas en de school;
- het gele niveau gericht op kinderen die verhoogd risico hebben op het ontwikkelen van gedragsproblemen;
- het rode niveau gericht op kinderen met zeer verhoogd risico op gedragsproblemen.

De interventies uitgewerkt op het groene niveau

Op het groene niveau van de piramide bevinden zich de gedragsinterventies die als doel hebben de vaardigheden van alle leerlingen te versterken, waaronder de 85-90% leerlingen die zich relatief positief ontwikkelen. De 'universele' interventies van PBS, zoals het expliciet maken van gedragsverwachtingen en het structureel waarderen en belonen van gewenst gedrag behoren tot dit niveau van de piramide. De groene interventies vormen de krachtige basis waar alle leerlingen op kunnen terugvallen. De groene, gedragsondersteunende interventies worden ingezet voor alle leerlingen.

De interventies houden nauw verband met elkaar, zoals onderstaande puzzel illustreert.

Op basis van de drie schoolbrede waarden 'Respect', 'Veiligheid' en 'Verantwoordelijkheid' zijn gedragsverwachtingen geformuleerd voor alle ruimtes in en om de school. Deze verwachtingen staan beschreven in de schoolmatrix. De matrix wordt aan het eind van ieder schooljaar in een teamvergadering opnieuw besproken en voor het komende schooljaar vastgesteld.

De waarden en gedragsverwachtingen zijn zichtbaar in alle ruimtes

De gedragsverwachtingen zijn gevisualiseerd en hangen op alle relevante plekken in en om de school. Leerkrachten benutten de visualisaties actief om leerlingen in te seinen over wat er van de leerlingen wordt verwacht. Dit gebeurt middels het actief aanleren in lessen over de schoolbrede waarden gedurende het schooljaar. Leerkrachten verwijzen tijdens het lesgeven naar de waarden.

Het systematisch actief aanleren van gewenst gedrag

Hoewel we vaak geneigd zijn om te denken dat leerlingen wel weten hoe zij zich moeten gedragen, blijkt in de praktijk dat leerlingen daar uiteenlopende ideeën over hebben. Het actief aanleren van gedrag door middel van model staan en oefenen is de meest krachtige manier om gedrag aan te leren.

Er zijn lessen op school aanwezig en ieder jaar wordt geëvalueerd in hoeverre de lessen nog up-to-date zijn en corresponderen met de gedragsverwachtingen uit de matrix. Indien nodig worden lessen bijgemaakt of aangepast.

Pestpreventie vanuit PBS

Pestpreventie vanuit PBS betreft een groene interventie voor alle leerlingen in de school. Deze is erop gericht alle leerlingen vaardigheden te leren die hen helpen om adequaat te handelen in situaties waarin een andere leerling ongewenst (pest)gedrag laat zien. Niet alleen degene die gepest wordt, krijgt vaardigheden aangeleerd, maar ook de omstanders en degene die het ongewenste (pest)gedrag laat zien. Leerkrachten reageren op eenzelfde manier wanneer leerlingen incidenten van ongewenst (pest)gedrag van medeleerlingen melden. Hieronder staan de pestpreventie routines vermeld. Het stopteken van onze school is een vlakke hand ophouden.

Als een leerling gepest wordt: stop, loop, praat!

1. Geef het stop teken.
2. Loop weg.
3. Praat tegen een volwassene.

Kinderen wordt actief aangeleerd: 1. Stop. 2. Stop, Loop. 3. Stop, Loop, Praat.

Als een leerling ongewenst (pest)gedrag laat zien: reageren op een stop signaal.

1. Stop met wat je aan het doen bent.
2. Haal diep adem en tel tot drie.
3. Ga door met je gewone bezigheden.

Als een leerling omstanders is: de gepeste leerling steunen

1. Geef het stop teken.
2. Loop weg.
3. Praat met een volwassene.

De kinderen van groep 1/2 maken alleen gebruik van Stop, Praat.

De pestpreventieroutines en de manier waarop leerkrachten reageren, zijn opgenomen in de bijlage. Bewezen effectief is dat de rol van omstanders een prominente plek krijgt. Dit blijkt in alle pestpreventie-programma's een beslissende factor te zijn in de afname van pestgedrag.

Het systematisch bekrachtigen van gewenst gedrag

Positieve bekrachtiging van gewenst gedrag is een belangrijke sleutel om te komen tot een positief schoolklimaat. Positieve bekrachtiging van gewenst gedrag versterkt het zelfvertrouwen van leerlingen en leerkrachten, geeft leerlingen informatie over wat zij precies goed doen, geeft leerlingen een goed gevoel en maakt daarmee de kans groter dat leerlingen gewenst gedrag vaker zullen laten zien.

Alle leerkrachten streven ernaar om in contact met leerlingen, ouders en elkaar de verhouding 4:1 te hanteren. Dit betekent dat zij gemiddeld vier positieve contactmomenten creëren ten opzichte van een correctie (4:1). Een positief contactmoment kan bijvoorbeeld zijn: een concreet, positief geformuleerd, compliment geven of interesse tonen in een leerling.

Positieve contactmomenten worden gecreëerd doordat de leerkracht ervoor zorgt dat alle leerlingen tijdens een les individuele aandacht krijgen, door een opmerking, compliment, vraag of non-verbaal.

Om in de hele school een systematische focus op positieve bekrachtiging te borgen (4:1), maken wij gebruik van een beloningssysteem (www.classdojo.com).

Afhankelijk welk onderdeel aan de orde is, wordt binnen het team afgestemd:

- voor welk gedrag punten worden gegeven;
- hoeveel punten er verzameld moeten worden voordat er een groepsbeloning gegeven wordt;
- over de vorm van de beloning, om te voorkomen dat er veel verschil is per groep. De leeftijd van de kinderen heeft ook te maken met de vorm van de beloning.

De website classjojo.com houdt bij hoeveel punten een leerling verdient. Door middel van deze website proberen we alle leerlingen in beeld te houden als het gaat om positieve bekrachtiging en proberen we ervoor te zorgen dat alle kinderen redelijk gelijk blijven in het aantal punten. Er wordt in de klas met de leerkracht besproken welke beloning de leerlingen willen verdienen. Wij hebben gekozen voor groepsbeloningen. De bedoeling is om leerlingen te motiveren om bepaald gedrag aan te leren, waarvoor weinig intrinsieke motivatie bestaat. Jaarlijks wordt het systeem van bekrachtigen geëvalueerd.

Ongewenst gedrag effectief begrenzen

Hoewel de focus van PBS ligt op het helder zijn in gedragsverwachtingen, deze actief aanleren en positief bekrachtigen, is het soms nodig om leerlingen te begrenzen als zij zich niet houden aan onze gedragsverwachtingen. Door in een zo vroeg mogelijk stadium gedrag effectief te begrenzen, kan escalatie zoveel mogelijk worden voorkomen. Om gedrag van leerlingen effectief te begrenzen en gedrag om te buigen maken de leerkrachten gebruik van de volgende stappen en technieken. Hierbij geldt: de leerkracht kiest voor de kleinste interventie met het grootste effect.

Heldere gedragsverwachtingen uitspreken

Bedenk wat het gewenste gedrag is.

Wees helder in je gedragsverwachting: vertel wat je wél wilt zien.

Actief negeren

Leerkrachten minimaliseren de aandacht voor probleemgedrag (maken van een mug een vlinder!) door middel van actief negeren.

Dit houdt in:

- Bedenken wat het gewenste gedrag is en kijken wie het gewenste gedrag laat zien;
- Geef minimaal drie leerlingen die het gewenste gedrag laten zien een compliment;
- Houdt de leerling die het ongewenste gedrag laat zien in de gaten en bekrachtig iedere stapje in de gewenste richting.

De reactieprocedure toepassen

Wanneer het een leerling toch niet lukt om zich te houden aan de gedragsverwachtingen, zet de leerkracht de reactieprocedure in aan de hand van onderstaande stappen en aandachtspunten.

Reactieprocedure

- Vraag naar en/of herinner de leerling aan de gedragsverwachting.
- Geef de leerling een keuze (of er volgt een consequentie/ of houd je aan de gedragsverwachting).
- Geef een consequentie
- Loop weg.

Aandachtspunten:

- Spreek je vertrouwen uit dat de leerling slim/goed zal kiezen.
- Loop na iedere stap 5-10 seconden weg om de leerling de gelegenheid te geven om goed te kiezen en blijf uit de discussie. Jij hebt de regie!
- Let op een rustige, neutrale lichaamshouding/toon om uit de escalatie te blijven.
- Over = over!

Consequenties

Alle leerkrachten hanteren hetzelfde menu van milde, kortdurende consequenties bij ongewenst gedrag. Dit helpt leerkrachten om één lijn te trekken naar leerlingen toe, wat de voorspelbaarheid en daarmee de veiligheid voor leerlingen vergroot.

De gekozen consequenties zijn:

- vervelend voor de leerling.
- (zoveel mogelijk) gericht op het versterken van gewenst gedrag.
- makkelijk in te zetten en haalbaar/ controleerbaar.
- gericht op het voorkomen van escalatie.
- geen straf voor degenen die de consequentie uitdeelt.

Menu van consequenties

- Gesprek
- Verlies van privilege
- Time out/ afzonderen
- Nablijven/ tijd inhalen
- Wegsturen naar
- Herstellen schade
- Taak doen
- Schrijfstraf
- Contact met ouder/verzorger

De leerkracht bepaalt 'op maat' welke sanctie de leerling krijgt. De leerling krijgt daarin geen keuze.

Dataverzameling over gedrag

Op school registeren wij groot probleemgedrag in Parnassys (ons leerling administratiesysteem). We denken dan aan liegen, uit de klas lopen, verbale agressie (dreigen), fysiek geweld, pesten, vechten, materiële vernieling, diefstal etc. .

Actief toezicht houden.

Leerkrachten houden zeer actief toezicht wanneer blijkt dat er op plaatsen meer gedragsincidenten zijn. Zij:

- komen op tijd op de afgesproken plek om pauzewacht te houden. Zij geven hier prioriteit aan;
- leerkrachten die pleinwacht hebben, lopen rond en maken actief positief contact met de leerlingen, bekrachtigen gewenst gedrag (4:1) en passen zo nodig de reactieprocedure toe;
- kijken continu goed rond;
- luisteren actief naar wat er om hen heen gebeurt.

Leerlingen betrekken bij PBS

Leerlingen worden betrokken bij het borgen van PBS door:

- het visueel maken van de waarden en gedragsverwachtingen in de school;
- het bedenken van voorbeelden van actief aanleren van goed gedrag.

Actief samenwerken met ouders

Een positieve en actieve ouderbetrokkenheid heeft een gunstig effect heeft op de ontwikkeling van leerlingen. Bij incidenten of een onrustige dag van een leerling stemt de leerkracht met de ouders af om een signaal af te geven, de zorg te delen en de leerling gemeenschappelijk positief te sturen.

De interventies uitgewerkt op het gele niveau

Het gele niveau bevat interventies voor die leerlingen (5-10%) die een verhoogd risico lopen op de ontwikkeling van probleemgedrag. Het gaat hierbij om leerlingen met probleemgedrag die extra ondersteuning nodig hebben om zich de schoolwaarden eigen te maken en zich te houden aan de gedragsverwachtingen die wij hebben opgesteld.

Binnen PBS worden gele interventies ingezet voor leerlingen die opvallen door klein probleemgedrag. Wanneer blijkt dat een leerling in aanmerking komt voor een gele interventie, wordt de leerling via de leerkracht besproken in het zorgoverleg. De interventies op het gele niveau bieden de leerlingen hierin extra oefenmogelijkheden, waardoor zij alsnog leren om zich met succes aan de gedragsverwachtingen te houden.

Klein probleemgedrag

Onder 'klein probleemgedrag' verstaan we alle incidenten waarbij de reactieprocedure wordt ingezet en er een consequentie volgt.

Het gaat hierbij om leerlingen die extra oefening nodig hebben om zich de gedragsverwachtingen en waarden eigen te maken en/of die een verhoogd risico lopen op het gebied van vriendschappen, schoolresultaten, thuissituatie.

De interventies die worden geboden op het gele niveau van de piramide sluiten zoveel mogelijk aan bij de uitgangspunten van PBS. Dat betekent dat de interventies:

- schoolbreed zijn;
- aansluiten bij de basiswaarden en gedragsverwachtingen van de school;
- gericht zijn op het actief aanleren en bekrachtigen van gedrag;
- aansluiten bij de functie van gedrag;
- het hele jaar door beschikbaar zijn;
- snel inzetbaar zijn voor leerlingen;
- eenduidig geïmplementeerd zijn.

Te zetten stappen als een leerling of een groepje leerlingen opvalt door klein probleemgedrag:

→ De leerkracht vult de 'checklist hulpvragen' in (zie bijlage 3). De vragenlijst gaat van preventie (worden alle interventies op het groene niveau goed genoeg benut?) naar gedragsfunctie-analyse: wat brengt het voor dit kind om dit gedrag te laten zien?

→ De leerkracht geeft bij de IB-er aan dat alle interventies op het groene niveau effectief worden ingezet. Wanneer alle interventies op groen goed worden toegepast en het ongewenste gedrag aanhoudt, wordt de leerling besproken in het zorgoverleg. Hierin wordt aan de hand van de 'checklist hulpvragen' samen een eenvoudige gedragsfunctie-analyse doorgesproken om de functie van het gedrag te bepalen. Dit kan 'aandacht', 'vaardigheidstekort' of 'vermijding' zijn. De gewenste ondersteuning en interventie wordt besproken.

→ De leerkracht probeert de escalatieketen (zie bijlage 4) van de leerling te achterhalen en hier voor zichzelf consequenties aan te verbinden. Bij voorkeur wordt met de leerling een gesprek gevoerd om er achter te komen welke omstandigheden het ongewenst gedrag laten escaleren en welk leerkrachtgedrag de-escalerend werkt.

Menu van interventies op geel

1. Groene bouwstenen intensief inzetten voor een leerling/ groepje leerlingen
2. Check In Check Out (CICO)
3. Bekijken escalatieketen leerling

Groene bouwstenen intensief inzetten

Er wordt een groepsplan opgesteld door de leerkracht onder begeleiding van de intern begeleider. Doel hiervan is om specifieke vaardigheden die gerelateerd zijn aan de gedragsverwachtingen van de school extra te versterken. Dit kan zijn: extra actief toezicht door het team, individuele goed gedraglessen, nog concretere goed gedraglessen, specifieke toename van bekrachtigen van (pogingen tot) gewenst gedrag.

Check in Check out (CICO)

Check in check out is een effectief bevonden interventie op het gele niveau van de PBS-piramide, bedoeld om leerlingen met een milde extra gedragsondersteuningsbehoefte te stimuleren om een positieve associatie met school te ontwikkelen en gewenst gedrag te laten zien. De nadruk ligt op het creëren van succesmomenten voor de leerling, zodat de positieve koppeling met school wordt gelegd, omdat de leerling veelvuldig expliciete en geplande aandacht van de leerkracht krijgt. Deze aandacht bestaat uit ondersteuning en bekrachtiging van gedrag (bijvoorbeeld complimenten voor gewenst gedrag, feedback op en uitleg over eventueel ongewenst gedrag). Met de leerling wordt besproken wat goed gegaan is en wat de leerling kan inzetten in een situatie waarin het minder goed gaat. De inzet van dit systeem is altijd gericht op een snelle overgang naar zelfmanagement en zelfsturend gedrag.

CICO wordt ingezet als blijkt dat leerlingen op een negatieve manier aandacht vragen en/ of een korte spanningsboog hebben. Deze interventie is met name geschikt voor leerlingen waarbij de functie van het probleemgedrag aandacht vragen van volwassenen en/ of leeftijdgenoten is. De leerkracht heeft de regie en begeleidt, belooft en monitort de interventie. De leerkracht onderhoudt het contact met ouders hierover.

Door middel van Check in Check out:

- maken leerlingen zich de gedragsverwachtingen en waarden van de school verder eigen;
- versterken leerlingen hun organisatievaardigheden: zij bereiden zich bijvoorbeeld beter voor op school en maken 's ochtends zelfstandig een goede start;
- ontwikkelen leerlingen een positieve(re) associatie met school;
- versterken leerlingen hun sociale vaardigheden.

De CICO levert data op over deze specifieke leerling. Zijn er vaste tijdsperiodes in de dag of week waarin deze leerling het moeilijk heeft? Gemiddeld neemt de interventie zes tot twaalf weken in beslag, met een evaluatie en een eventueel een bijstelling.

De interventies uitgewerkt op het rode niveau

Het rode niveau van de piramide bevat interventies voor de 1-5% leerlingen die kampt met ernstige(re) gedragsproblemen. Er is voor deze groep, naast de structuur en de zorg die PBS schoolbreed garandeert, een intensievere vorm van hulp nodig.

Interventies op het rode niveau van de piramide zijn gericht op individuele leerlingen die een verhoogd risico lopen om gedragsproblemen te ontwikkelen of die deze ontwikkeling al hebben doorgemaakt. Een rode interventie is altijd systeemgericht, dat wil zeggen dat alle systemen die functioneren om de leerling heen bij de interventie betrokken zijn: school, ouder, verzorgers en hulpverleners.

Rode gedragsondersteunende interventies worden ingezet voor leerlingen waarvan blijkt dat de gele interventies onvoldoende effect hebben gehad, als een leerling opvalt door ernstig probleemgedrag.

Wanneer blijkt dat een leerling in aanmerking komt voor een rode interventie, wordt de leerling via de intern begeleider besproken met het samenwerkingsverband. In de bespreking wordt de ondersteuningsvraag en de interventie vastgesteld.

De interventies die worden aangeboden op het rode niveau van de piramide sluiten zoveel mogelijk aan bij de uitgangspunten van PBS. Dat betekent dat de interventies:

- aansluiten bij de basiswaarden en gedragsverwachtingen van de school;
- dat zij gericht zijn op het actief aanleren en bekrachtigen van gedrag;
- dat zij aansluiten bij de functie van gedrag;
- dat zij het hele jaar door beschikbaar zijn;
- dat leerlingen er snel in toe kunnen treden;
- dat zij eenduidig geïmplementeerd zijn;
- dat er datagegevens van de interventie worden bijgehouden om het proces te monitoren en effect te meten.

Te zetten stappen als een leerling opvalt door ernstig probleemgedrag

→ Wanneer een leerling opvalt door ernstig probleemgedrag, wordt de leerling aangemeld voor het zorgoverleg. Eventueel met behulp van ambulante begeleiders wordt de mogelijke functie van het gedrag besproken.

→ Er volgt een overleg met de leerling en met de ouders/ verzorgers. Tijdens dit gesprek wordt de interventie besproken en de rol die een ieder daarbij op zich neemt. Als dit een interventie van externe hulpverlening is, geven ouders toestemming om de doelen uit het plan van aanpak/ plan van uitvoering te delen met de school. Afspraken worden dan in Parnassys vastgelegd.

→ Er volgt na ongeveer drie/vier maanden een (tussentijdse)evaluatie. Daarin wordt bekeken of de interventie wordt afgebouwd, verlengd of omgezet in een andere rode interventie. Alle betrokkenen (leerling, ouders, samenwerkingsverband) worden vervolgens uitgenodigd voor een evaluatiegesprek.

Menu van interventies op rood

- Inzet arrangementen. Er kan een gedragsarrangement worden aangevraagd bij het samenwerkingsverband, waarbij de leerkracht wordt ondersteund door een ambulante begeleider.
- Inzet jeugdhulpverlening.
- Nader onderzoek door
- Preventief spreekuur bij de schoolarts/ leerplichtambtenaar

Gedragmatrix

Ruimte	Basiswaarde 1 RESPECT	Basiswaarde 2 VEILIGHEID	Basiswaarde 3 VERANTWOORD ELIJK-HEID
Schoolbreed	<ul style="list-style-type: none"> • Iedereen hoort erbij. • Ik praat beleefd tegen andere kinderen en volwassenen. • Ik ben zuinig op mijn eigen spullen en op spullen van een ander. 	<ul style="list-style-type: none"> • Ik werk samen met iedereen. • Ik houd rekening met anderen. 	<ul style="list-style-type: none"> • Ik help een ander. • Ik laat de ruimte netjes achter.
Entree	<ul style="list-style-type: none"> • Ik loop rustig. 	<ul style="list-style-type: none"> • Groep 1/2 gebruikt de schoolplein-ingang bij het eigen lokaal. • Groep 3 t/m 8 gebruikt de schoolplein-ingang. 	<ul style="list-style-type: none"> • Ik veeg bij regenachtig weer mijn voeten als ik binnenkom.
Hal	<ul style="list-style-type: none"> • Ik loop rustig. • Ik praat zachtjes. • Ik let op mezelf. 	<ul style="list-style-type: none"> • Ik hang mijn jas en mijn tas op aan een haakje. • Ik hang mijn jas en tas netjes op. 	
Algemene ruimtes: Teamkamer, kamer IB/directeur, kopieerruimte	<ul style="list-style-type: none"> • Ik kijk eerst of ik naar binnen mag. • Ik ga op een rustige manier naar binnen. 		<ul style="list-style-type: none"> • Ik kom er alleen met een reden.
Schoolplein	<ul style="list-style-type: none"> • Iedereen hoort erbij. • Ik houd me aan de regels (hangen op in de schuur buiten). • Ik probeer conflicten zelf op te lossen, voordat we naar de leerkracht gaan. • Ik gebruik stop-loop-praat methode 	<ul style="list-style-type: none"> • Ik vraag toestemming om buiten het hek te gaan. • Ik loop het schoolplein op (naast mijn fiets). • Ik speel binnen het hek. 	<ul style="list-style-type: none"> • Als de pleinwacht buiten komt, mag ik het schoolplein op (voor schooltijd). Dit geldt ook voor ouders. • Ik help mee met opruimen. • Als er gebeld wordt, ga ik rustig naar binnen.
Stoep/terrein buiten het plein		<ul style="list-style-type: none"> • Ik loop direct door het plein op. 	<ul style="list-style-type: none"> • Ik zet mijn fiets in de fietsenstalling tegen het hek aan.

Leerplein/ werkplekken op de gang	<ul style="list-style-type: none"> • Ik ben zuinig op de materialen. • Ik houd rekening met de andere kinderen. 	<ul style="list-style-type: none"> • Ik houd me aan de afspraken. 	<ul style="list-style-type: none"> • Ik schuif mijn stoel aan als ik weg ga. • Ik werk rustig en praat zachtjes.
Toiletten	<ul style="list-style-type: none"> • Ik laat anderen met rust. • Ik ga na het instructiemoment naar de toilet. 	<ul style="list-style-type: none"> • Ik was mijn handen • Ik houd de wc-ruimte netjes. 	<ul style="list-style-type: none"> • Ik trek door als ik klaar ben • Ik geef bij de leerkracht aan als het wc-papier op is • Ik ga direct terug naar de klas • Ik ga naar de toilet als deze vrij is.
Lunch	<ul style="list-style-type: none"> • We wachten tot iedereen zit en zijn of haar spullen heeft gepakt. • Na een moment stilte wensen we elkaar eet - smakelijk. • In groep 1/2 eten de kinderen de eerste 10 minuten in stilte (met timer). 	<ul style="list-style-type: none"> • Ik blijf op mijn plaats tijdens het eten. • We wassen onze handen voor het eten en eten met onze mond dicht. 	<ul style="list-style-type: none"> • We eten eerst ons brood op en daarna pas eventueel een snoepje/koekje. • Ik wacht aan tafel tot iedereen klaar is. • Ik zit op mijn stoel tijdens het eten. • Na het eten schuif ik mijn stoel aan en ruim ik mijn eigen spullen op.
Buiten spelen na de lunch met ouders	<ul style="list-style-type: none"> • Ik luister naar de ouders. • Ik houd mij aan de regels die afgesproken zijn op schoolplein en in de klas tijdens het spelen (regels hangen op in de schuur). 	<ul style="list-style-type: none"> • Ik vraag of ik naar de wc mag. 	
Naar de gym	<ul style="list-style-type: none"> • Ik loop rustig. • Ik praat rustig. • Ik loop netjes. • Ik fiets netjes. 	<ul style="list-style-type: none"> • Ik loop samen met een maatje in de rij. • Ik loop rustig in de rij. • Ik blijf altijd in de rij. • Ik steek samen over met de leerkracht. • Ik stop op de afgesproken punten. • Ik fiets netjes, eventueel naast een maatje, naar de gym (groep 6/7/8). 	<ul style="list-style-type: none"> • Ik neem mijn gymspullen mee.

Gymlokaal/ Speellokaal	<ul style="list-style-type: none"> • De leerkracht geeft duidelijke instructies voor de start van de gymles. • Na het startsignaal zit ik op de bank. • Ik houd rekening met wat een ander kan. 	<ul style="list-style-type: none"> • Ik wacht op mijn beurt. • Ik houd me aan de spelregels. • Bij opruimen volg ik de instructies van de leerkracht. 	<ul style="list-style-type: none"> • Ik gym op gymschoenen en in gymkleden. • Ik help een ander kind en de leerkracht. • Groep 1/2 gymt op gymschoenen en in gewone kleden.
Kleedkamer	<ul style="list-style-type: none"> • Ik kleed rustig om. • Ik praat rustig. • Ik leg mijn eigen spullen netjes neer. 	<ul style="list-style-type: none"> • Kleding hang je op een haakje of leg je netjes op de bank. • Ik meld me af bij de leerkracht als ik naar huis ga. 	<ul style="list-style-type: none"> • Ik houd mijn spullen bij elkaar en zit alleen aan mijn eigen spullen.

Routine leerkrachten bij melding van ongewenst gedrag

Welke vorm van ongewenst gedrag er ook gemeld wordt, wij reageren op de volgende specifieke wijze met onderstaande stappen:

1. **Bekrachtig** de leerling voor het melden van het ongewenste gedrag (bijvoorbeeld met 'Ik ben blij dat je het mij verteld hebt.').

2. **Vraag:** Wie, waar en wanneer.

4. **Vraag:** 'Heb je het stopsignaal gebruikt?' Zo ja, complimenteer.

5. **Vraag:** 'Ben je weggelopen van het ongewenste gedrag?' Zo ja, complimenteer.

3. **Zorg voor de veiligheid van de leerling.**

Gaat het ongewenste gedrag nog steeds door? Loopt de leerling die dit meldt, een risico? Bang voor wraak? Wat heeft de leerling nodig om zich veilig te voelen? Hoe ernstig is de situatie?

Oefenen: Als de leerling het stopsignaal inadequaats of niet heeft gegeven, oefen de stop, loop, praat routine nogmaals met de leerling. Hoe vaak dit geoefend moet worden, hangt af van de frequentie van de meldingen.

Actie na melding van ongewenst gedrag: gesprek met 'dader(s)':

1. **Bekrachtig** eerst de leerling voor het maken van tijd om iets met je te bespreken (bv. 'Fijn dat je even tijd voor me hebt.')

2. **Vraag:** 'Heb je gezien en gehoord dat jou het stopsignaal gaf?' *Vraag door indien nodig (wat wel gezien?).*

Zo ja: 'Hoe heb je daarop gereageerd?' Oefen indien niet gestopt is met het ongewenste gedrag de routine 'reageren op een stopsignaal'.

Zo nee: Oefen de routine 'stop, loop, praat met de melder'.

3. **Vraag:** 'Heb je gezien dat wegliep)?' *Vraag door indien nodig (wat wel gezien?).*

Zo ja: 'Hoe heb je daarop gereageerd?' Oefen indien niet gestopt is met het ongewenste gedrag de routine 'reageren op een stopsignaal'.

Zo nee: Oefen de routine 'stop, loop, praat met de melder'.

Oefenen: Hoe vaak geoefend wordt, hangt af van de ernst en de frequentie van het ongewenste gedrag.

CHECKLIST HULPVRAGEN:

Naam Leerling:

Datum:

Gebruik dit document om je te helpen denken in de richting van een oplossing voor een kind wat gedrag laat zien wat hem/haar belemmert en/of storend is voor anderen/jou. Stel jezelf alle vragen en als je het antwoord niet weet, is de kans groot dat op dit punt iets te winnen is. We gaan van vragen 'op het groene niveau' naar steeds wat dieper.

A. Welk gedrag wil je verbeteren? Wat is het huidige ongewenste gedrag?
Blijf niet te lang hangen bij welk gedrag je NIET wilt zien of hoe dat komt

B. Wat wil je wél zien aan concreet waarneembaar gedrag?

Checklist: groene interventies

1. Is het voor deze leerling duidelijk wat er van hem/haar wordt verwacht? Zijn de gedragsverwachtingen helder? Kan het NOG duidelijker? (Schrijf eens op wat jouw gedragsverwachtingen zijn? Heb je gecheckt of het kind dezelfde verwachtingen heeft?)
2. Is het gewenste gedrag expliciet aangeleerd?
 - a. Heeft dit kind –behalve de groepslessen- ook extra/individuele goed gedrag lessen gekregen?
 - b. Heb je hem vaak genoeg preventief herinnerd aan 'het goede gedrag?'
3. Is er expliciete bekrachtiging op het moment dat dit kind het juiste gedrag (of een poging daartoe) laat zien? Lukt 4:1?
4. Welke 'beloningen' krijgt dit kind als hij/zij het gewenste gedrag laat zien? Hoe weet het kind dat je oplet of hij het goed doet?
5. Is er minimale aandacht geweest voor ongewenst gedrag?
6. Heb je van het 'strafmoment' een 'leermoment' gemaakt? Heb je de reactieprocedure toegepast? (Rustige toon? – geef je tijd om gedrag te wisselen? – bekrachtig je bij juiste keuze? - loop je weg? – zeg je 'kies wijs?' - als het tot de consequentie komt, loop je dan weg?)
7. Welke consequenties volgen er op het ongewenste gedrag? Zijn die passend bij de functie van het gedrag?

Verandert het gedrag nog niet ten goede? Moet je vaak een reactieprocedure inzetten voor deze leerling? Kijk verder op het gele niveau:

C. Sta even stil bij wat jij denkt dat de functie is van het gedrag?

1. Wat probeert het kind met het gedrag te krijgen?
 - Aandacht van volwassenen?
 - Aandacht van kinderen?
 - Gericht op iets te krijgen? (snoep, computer, bepaalde plek/spullen?)
 - Sensorische input (proprioceptieve input: sabbelen, duimen, pulken, wiebelen, opstaan?)
2. Wat probeert het kind te vermijden?
 - Werk of taken (te makkelijk/te moeilijk)
 - Aandacht van volwassenen of leeftijdgenoten (denk bij ontwijking van klasgenoten aan mogelijke peestsituatie)
 - Pijn (emotioneel of fysiek)
 - Sensorische 'overload' (te veel prikkels: licht, geluid, geur)

Zorg dat je interventie aansluit op de functie van het gedrag..... (bijv. laat een kind wat altijd problemen heeft in de drukke gang, op een rustiger moment naar binnen gaan)

D. Als je gedrag wilt ombuigen naar gewenst gedrag, kan je een gedrag veranderende interventie inzetten.

- Wat kunnen we veranderen aan de omstandigheden waarin het ongewenste gedrag zich voordoet ?
- Welk alternatief gedrag kunnen we dit kind aanleren IN PLAATS VAN het ongewenste gedrag?
- Wat kunnen we veranderen in de consequenties van het ongewenste gedrag?
- Hoe kan jouw reactie of die van anderen helpen om het ongewenste gedrag te voorkomen?
- Wat zijn de triggers die het ongewenste gedrag in gang zetten?
Denk aan de escalatiecyclus!
- Wat is voor het kind helpend gedrag? Wat helpt hem terug naar 'rust'?
- Wat kan jij voor dit kind doen in zo'n situatie? Welk gedrag van jou helpt wel? Wat niet? Heb je dit al eens met het kind besproken?

E. Gebruik de Check-in/Check-out procedure

Actieplan:

Wanneer wil je wat zien en wanneer vier je succes?

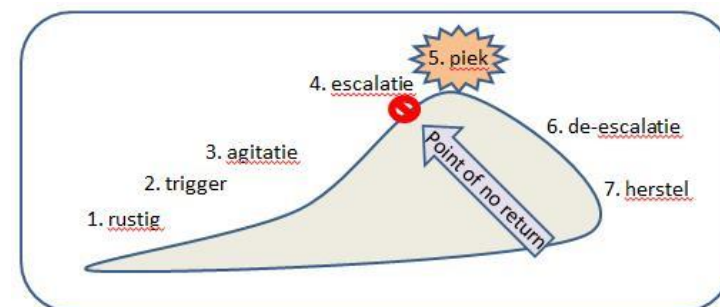
Doelgedrag:

Wat wordt jouw aanpak?

Hoe ga je het kind hier positief in betrekken?

Escalatieketen: Wat is helpend gedrag van het kind en van de leerkracht?

<p><u>Niet schoolgebonden triggers:</u></p> <ul style="list-style-type: none"> - Te weinig gegeten - Slaapgebrek - Gezondheidsproblemen - ontwikkelingsachterstand - Minder goed rolgedrag ouders - Wisseling van verblijf (gescheiden ouders) - Gehaast ochtendpatroon 	<p><u>Schoolgebonden triggers:</u></p> <ul style="list-style-type: none"> - Te moeilijke (of te makkelijke) taken (= soms een continu aanwezige trigger) - Lesovergangen - Te veel prikkels - Verzoek of eis van de leerkracht - Lesovergangen - Niet goed getimedde correctie van de leerkracht (in ogen van IIn) - Onbegrip voor wat de ander bedoelt en zich daarna onterecht benaderd voelen - Verandering van routine - Provocatie door medeleerling - Onmacht qua probleemoplossend vermogen
--	--

Fase in 'acting-out-gedrag'	Zichtbaar gedrag leerling: waaraan kan je zien hoe een leerling zich voelt?	Wat kan het kind zelf doen om weer rustig te worden?	Wat is helpend leerkracht gedrag? (wat werkt 'terug naar groen')	Wat is NIET helpend leerkracht gedrag? (waarvan gaat de leerling alleen maar méér richting piek?) Wat gaat richting rood?
Rust (groen)	<ul style="list-style-type: none"> - Gehoorzaam, - Laat gewenst gedrag zien: Houdt zich aan gedragsverwachtingen - Gedraagt zich positief richting anderen - Doet mee met de groep - taakgericht 	nvt	Preventie, nl <ul style="list-style-type: none"> - positieve feedback op het nette gedrag (vullen aandachtsemmer) - Heldere gedragsverwachtingen geven/ herhalen/aanleren van alternatieve oplossingsroutines - Geniet van het moment en straal dat uit (☺) - Prikkelreductie 	Onrustige kinderen worden in dit stadium vaak genegeerd, om te profiteren van dit moment van rust. Dit is JUIST het moment om goed gedrag te bekrachtigen/ versterken

Trigger	Leer herkennen wat triggers zijn (voor een kind en voor jezelf). Als we dat weten kunnen we er beter preventief op reageren door de invloed van de trigger te verkleinen (trigger weg te halen) of alternatief gedrag te onderwijzen na zo'n trigger: onderwijzen van een probleemoplossende routine			
Fase in 'acting-out-gedrag'	Zichtbaar gedrag leerling: waaraan kan je zien hoe een leerling zich voelt?	Wat helpt de leerling weer rustig worden? Wat kan het kind zelf doen? (wat werkt 'terug naar groen'?)	Wat is helpend leerkracht gedrag? (wat werkt 'terug naar groen')	Wat is NIET helpend leerkracht gedrag? (waarvan gaat de leerling alleen maar méér richting piek?) Wat gaat richting rood?
Agitatie (oranje)	<ul style="list-style-type: none"> - roepen sneller door de groep - geluid neemt toe - onrustiger in beweging: wiebelen, meer opstaan - contact met kind wordt moeilijker - meer storen van andere kinderen - taakvermijdend gedrag - lichamelijke reacties: rode wangen/oren, zuchten... 	<ul style="list-style-type: none"> - Lizard brain (adem-techniek) - Rondje over schoolplein - Even naar toilet om af te koelen - Polsen onder de koude kraan - 3 minuten schommelen - Stuiteren met een bal - Koffie halen voor juf/taak doen - Gebruik helpende gedachten: doet de ander dit om mij boos te maken? Is er nog een andere mogelijke verklaring? - Vraag om hulp bij wat je niet snapt (som/gedrag) <p>NB: stem met de leerling af: wat helpt? Help kinderen uit te vinden wat voor hen spannings-reducerend werkt.</p>	<p><u>Onderbreken</u> van de escalatieketen, nl focus op <u>preventie</u> en omleiding van het gedrag</p> <ul style="list-style-type: none"> - De trigger wegnemen /angst reduceren (bijv uit prikkels halen) - Verhoog mogelijkheden tot succes - Focus op wat goed gaat - Helpende gedachten maken: Deze leerling doet dit niet om mij te vervelen, maar voelt zich rot om iets. ('het gaat niet om mij') - Neem het gedrag niet persoonlijk - Reageer rustig (beantwoord negatieve energie niet met negatieve energie: dat versterkt) - zo weinig mogelijk aandacht voor ongewenst gedrag - correctie zo privé mogelijk - start correctie-procedure - non-verbaal corrigeren - contact maken, bemoedigen - maak leerling bewust van 'oranje' (feedback op zijn gedrag: 'ik zie', 'ik voel', 'ik merk' en geef hem kans om voor zijn helpende strategie te kiezen - afleiden door 'ander taakje': Bied mogelijkheden en keuzes aan. Geef 	<ul style="list-style-type: none"> - Belemmerende gedachten: 'ik moet mijn gezag laten gelden, ik moet laten zien wie hier de baas is'. Non-verbaal hoort hier meestal een agressieve lichaamshouding (of toon) bij, die olie op het vuur gooit. - De machtsongelijkheid duidelijk maken - Voor een leerling gaan staan, aanraken of op andere wijze intimideren - Openlijk bekritisieren van de leerling - er tegenin gaan is het aanwakkeren van een vuur

			taken waarbij succes verzekerd is en die CONCREET en helder zijn -	
Fase	Zichtbaar gedrag leerling: waaraan kan je zien hoe een leerling zich voelt?	Wat helpt de leerling weer rustig worden? Wat kan het kind zelf doen?	Wat is helpend leerkracht gedrag? (wat werkt 'terug naar groen')	Wat is NIET helpend leerkracht gedrag? (wat is olie op vuur?)
Escalatie (rood) +Piek (rood)	<p>Escalatie</p> <ul style="list-style-type: none"> - Stellen onredelijke vragen - Maken ruzie - Zoeken confrontatie - Tegendraads - Grens-opzoekend gedrag <p>Piek:</p> <ul style="list-style-type: none"> - Grens-overschrijdend gedrag - Maken dingen kapot - Stoelen gooien - Schreeuwen - In zichzelf keren - Niets meer willen - Fysiek geweld - Op wc verstopten - Vechten of weglopen - Contact bijna onmogelijk 	<ul style="list-style-type: none"> - maak leerling bewust van 'rood gedrag' (feedback op zijn gedrag: 'ik zie', 'ik voel', 'ik merk' en geef hem kans om voor zijn helpende strategie te kiezen) 	<p><u>Reageren, nl</u></p> <ul style="list-style-type: none"> - Zelf rustig blijven, benoem wat je wil. Blijf neutraal. Realiseer je HOEVEEL INVLOED jij nu kan hebben door zelf rustig te blijven - Verander de situatie/taak/eisen - Erkenning van gevoel ('ik zie dat je boos bent. Dat geeft niet. Dat mag er uit. We gaan het er alleen op een andere manier uitgooien dan je nu doet: moedig het kind aan om te kiezen voor het alternatieve gedrag wat hem is aangeleerd. Doe een beroep op de onderwezen helpende routines. - ruimte geven voor ontlading. Die moet (neurologisch gezien) hoe dan ook plaatsvinden: geef alternatieve mogelijkheden voor die ontlading (boksen, stuiteren met bal, indien gewenst/afgesproken met ouders knuffel, etc) - Breng kind rustig naar 'time out'. Als je daarvoor moet 'vechten', breng dan de andere kinderen in veiligheid. 	<ul style="list-style-type: none"> - schreeuwen - in discussie gaan met de leerling - je laten verleiden om dingen te zeggen als 'het is ook altijd zo met jou' of 'waarom kan je nou nooit eens.....', etc. - oude koeien - consequenties noemen die niet in verhouding zijn met het gebeurde. - probeer 'sleuren' hoe dan ook te voorkomen (breng in het uiterste geval desnoods de andere kinderen naar een andere plek)

Fase	Zichtbaar gedrag leerling: waaraan kan je zien hoe een leerling zich voelt?	Wat helpt de leerling weer rustig worden? Wat kan het kind zelf doen?	Wat is helpend leerkracht gedrag? (wat werkt 'terug naar groen')	Wat is NIET helpend leerkracht gedrag? (wat is olie op vuur?)
De-escalatie	<ul style="list-style-type: none"> - Afname ongewenste gedrag - meestal moe - huilen (breekmoment) - leerling is verward, doelloos - kijkt naar vloer - zit friemelend niks te doen - sommigen willen het goed maken - anderen willen alleen gelaten worden - anderen ontkennen hun piek of hun aandeel in het gebeuren 		<u>Follow-up</u> <ul style="list-style-type: none"> - Geef ruimte voor herstel - Meestal zijn alleen routine-taken in dit stadium 'te doen'. - Even met rust laten en - zorgen dat anderen hem ook even met rust laten 	<ul style="list-style-type: none"> - Vraag niet meteen mee te doen aan het groepsgebeuren. - Ga niet meteen in gesprek over waarom en hoe en wat
Herstel	<ul style="list-style-type: none"> - zelfbeheersing is weer terug - bereidheid om weer mee te draaien 		<u>Follow-up</u> <ul style="list-style-type: none"> - Bespreek wat de trigger was, bespreek wat alternatief gedrag had kunnen zijn - Geen verwijt (klaar is klaar) - Maak evt structurele veranderingen in de omgeving (moeilijkheidsgraad taken, combinatie met kinderen, prikkels verwijderen etc) - Bied nabijheid en let op je lichaamstaal: deze moet vertrouwen uitstralen en zekerheid/geborgenheid bieden - Een helpend gesprek leerling/ ouders: doel is te leren van deze situatie, niet te straffen 	<ul style="list-style-type: none"> - Boos blijven. - Een verwijtend gesprek voeren: doel is niet te vertellen hoe mis het ging, maar om ervan te leren